

Міністерство освіти і науки України

Модельна навчальна програма

**«ЗДОРОВ'Я, БЕЗПЕКА ТА ДОБРОБУТ. 5-6 класи (інтегрований курс)»
для закладів загальної середньої освіти**

(автори: Хитра З.М., Романенко О.А.)

«Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»
(наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795)

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Модельна навчальна програма інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» (далі Програма) розроблена на підставі Державного стандарту базової середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898), Типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти (наказ МОН України від 19.02.2021 р. № 235) та відповідно до положень «Концепції Нової української школи» (2016 р.).

Програма охоплює формування ключових, предметних і наскрізних компетентностей, сприятливих для здоров'я, безпеки, добробуту, успішної соціалізації та самореалізації особистості в освітній галузі: «Соціальна і здоров'язбережувальна» та передбачає реалізацію вимог до обов'язкових результатів навчання за адаптаційний цикл навчання (додатки № 15, 16 до Державного стандарту).

Метою навчання інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» є формування в учня/учениці відповідальності за здоров'я, добробут, безпеку та навколишнє середовище, його / її соціальної залученості та активності через формування здорового способу життя, життєвих навичок, впевненості в собі, розвиток підприємливості, фінансової грамотності, активного громадянства, доброчесності для безпеки, добробуту та сталого розвитку.

Відповідно до окресленої мети, головними **завданнями** інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» у 5-6 класах є:

- формування в учня/учениці стійких переконань щодо цінності життя, здоров'я та безпеки для себе і тих, хто його/її оточує;
- формування сталої мотивації до здорового способу життя;
- виховання дбайливого та усвідомленого ставлення до життя, здоров'я, безпеки та добробуту;
- розвиток потреби адекватного самопізнання та всебічного самовдосконалення;

- розвиток активного громадянства, спрямованого на збереження життя і зміцнення здоров'я згідно з основними принципами та закономірностями життєдіяльності людини в природному та соціальному середовищі;
- формування свідомого прагнення дотримуватися безпечної та етичної поведінки для поліпшення добробуту;
- розвиток уміння ухвалювати рішення в повсякденних ситуаціях з користю для безпеки, здоров'я та добробуту;
- сприяння індивідуальному розвитку самостійності, підприємливих якостей та споживчої культури;
- формування вміння вчитися без шкоди для здоров'я;
- розвиток життєвих навичок учня/учениці, спрямованих на заохочення дотримуватися здорового способу життя;
- навчання учня/учениці методів самооцінки й діагностики стану та рівня здоров'я;
- розвиток емпатії та толерантності у соціальній комунікації, ціннісного ставлення до приватного життя інших людей, усвідомлення відповідальності у ситуаціях застосування норм і правил життя в суспільстві, інших соціальних навичок у взаємодії і співпраці в різних видах діяльності;
- створення умов для самовираження здобувачів освіти у різних видах діяльності, становлення екологічно та фінансово грамотної та соціально адаптованої особистості;
- створення безпечного та здоров'язбережувального середовища.

Навчання інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» у адаптаційному циклі має базуватись на результатах, отриманих учнями початкових класів під час вивчення відповідної складової інтегрованого курсу «Я досліджую світ». В Програмі враховано основні здобутки початкової школи. Її зміст побудовано на основі загальнодидактичних принципів послідовності і наступності у навчанні, враховано компетентності, які учні мають набути протягом навчання в початковій школі. Реалізація наступності в навчанні досягається за рахунок узгодження змісту, очікуваних результатів, видів навчальної діяльності та організаційно-методичного забезпечення в початковій і основній ланках освіти.

Компетентнісний потенціал освітньої галузі, визначений у Додатку 15 Державного стандарту базової середньої освіти, реалізовуватиметься за рахунок комплексу ключових компетентностей, сформованих умінь, ставлень, базових знань. У результаті опанування інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» учні мають засвоїти основні категорії і поняття навчального предмета, що складають логічну частину базових знань освітньої галузі.

Відповідно до засад Державного стандарту базової середньої освіти громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей, передбачають:

- спроможність діяти як відповідальний громадянин, брати участь у громадському та суспільному житті, зокрема закладу освіти і класу, спираючись на розуміння загальнолюдських і суспільних цінностей, соціальних, правових, економічних і політичних принципів, ідей сталого розвитку суспільства, співіснування людей та спільнот у глобальному світі, критичне осмислення основних подій національної, європейської та світової історії, усвідомлення їх впливу на світогляд громадянина та його самоідентифікацію;
- виявлення поваги до інших, толерантність, уміння конструктивно співпрацювати, співпереживати, долати стрес і діяти в конфліктних ситуаціях, зокрема пов'язаних з різними проявами дискримінації; дбайливе ставлення до особистого, соціального здоров'я, усвідомлення особистих відчуттів і почуттів, здатність дослухатися до внутрішніх потреб; дотримання здорового способу життя; розуміння правил поведінки та спілкування, що є загальноприйнятими в різних спільнотах і середовищах та ґрунтуються на спільних моральних цінностях; спроможність діяти в умовах невизначеності та багатозадачності.

Провідним засобом реалізації вказаної освітньої мети та завдань інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» є впровадження компетентнісного підходу в освітній процес закладів загальної середньої освіти, на основі ключових компетентностей як результату навчання.

Програма інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» побудована лінійно-концентрично. Пропонований зміст навчального предмета у 5-6 класах структуровано за такими розділами:

Вступ

Розділ 1. У ЗДОРОВОМУ ТІЛІ – ЗДОРОВИЙ ДУХ.

Розділ 2. ЖИТТЯ У БЕЗПЕЦІ.

Розділ 3. ДОБРОБУТ КОЖНОГО – ДОБРОБУТ УКРАЇНИ.

У межах кожного розділу програми дотримано таку логіку: рух від більш загальних до конкретних понять та системне просування учнів в опануванні невеликої кількості теоретичних знань і підвищення рівня сформованості наскрізних умінь та ключових компетентностей. Відтак, зміст понять поступово розширюється і доповнюється. Питання, що розглядаються у 5–6 класах, будуть детальніше вивчатися й у 7–9 класах. Такий підхід забезпечуватиме поступове нарощування складності матеріалу, його актуалізацію, повторення, закріплення, що сприятиме формуванню комплексу ключових компетентностей, який визначений у Додатку 15 Державного стандарту базової середньої освіти, та забезпечуватиме формування відповідних умінь, ставлень, базових знань.

Зміст інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» має високий світоглядний потенціал, покликаний формувати цілісну картину світу – динамічне відображення у свідомості учня/учениці єдності духовного і матеріального буття, що формується на основі безпосереднього і опосередкованого сприйняття дійсності у процесі пізнавальної діяльності, представлене системою знань, уявлень, емоцій, почуттів, цінностей, смислів про навколишній світ і місце людини в ньому.

Методика проведення уроків інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» у 5-6 класах має базуватися на засадах сучасної педагогіки партнерства, співпраці, співтворчості всіх учасників освітнього процесу (учнів, педагогів, сім'ї та громади), що передбачає використання особистісного діалогу як домінуючої форми навчального спілкування, спонукання до обміну

думок, вражень, моделювання життєвих ситуацій; включає спеціально сконструйовані ситуації вибору, авансування успіху, самоаналізу, самооцінки та самопізнання. Принципово важливою є орієнтація партнерської діяльності вчителя та учня на розвиток творчості – творчої активності, творчого мислення та здібностей.

До основних принципів педагогіки партнерства належать: повага до особистості, доброзичливість і позитивне ставлення, довіра у відносинах, діалог – взаємодія – взаємоповага, розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків), принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей).

Зміст інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» у 5-6 класах має відображати ціннісні орієнтири Нової української школи: унікальність й талановитість кожної дитини, відсутність дискримінації, формування цілісного світогляду, становлення вільної особистості, гармонійний фізичний та психоемоційний розвиток, добробут та безпека, утвердження людської гідності та доброчесності, визнання своєї ідентичності й активне громадянство.

У видах навчальної діяльності закладено алгоритм навчання, що інтегрує дослідницький, особистісно зорієнтований, компетентнісний підходи. Для здобувачів освіти це процес цілеспрямованого закономірного розвитку умінь цілепокладання, цілевиконання, в межах якого забезпечується свобода вибору мети, способів і засобів її реалізації, рефлексія.

Типова освітня програма для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти дає змогу вчителю самостійно обирати й формувати інтегрований та автономний спосіб подання змісту із освітніх галузей Стандарту, добирати дидактичний інструментарій, орієнтуючись на індивідуальні пізнавальні запити і можливості учнів (рівень навченості, актуальні стани потреб, мотивів, цілей, сенсорного та емоційно-вольового розвитку). Особливого значення у дидактико-методичній організації навчання надається його зв'язку з життям, з практикою застосування здобутих уявлень, знань, навичок поведінки в життєвих ситуаціях. Увага вчителя має бути зосереджена на проведенні занять з використанням активних форм і методів навчання:

роботи в парі та групах, евристичних бесід, ділових та рольових ігор, презентацій, навчальних дискусій, мозкових штурмів, круглих столів, конкурсів проєктів та дослідницьких робіт, навчальних тренінгів, кейс-методів, практичних групових й індивідуальних вправ, створення скрайбів та інфографіків, моделювання певного виду діяльності або ситуацій, STEM-проєктів, написання бізнес-планів або програм, екскурсій, інтерв'ю, розробці концептуальних карт, аналізу життєвих ситуацій.

Об'єктом оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти з інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» є знання, вміння та навички, ціннісне ставлення до безпечної та здоров'язбережувальної поведінки у різних життєвих ситуаціях.

Кількість годин на вивчення кожного розділу інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» у 5-6 класах, зміст, обсяг і послідовність пропонованої учням інформації, організація її засвоєння можуть змінюватися відповідно до авторського викладу, підготовленості класу, регіональних особливостей, робочого плану школи, необхідності своєчасного реагування на конкретні умови, в яких відбувається освітній процес (наближення епідемій, стихійне лихо, інфекційні хвороби тощо). Зважаючи на автономність закладів загальної середньої освіти, учителі можуть використати цю модельну навчальну програму як основу для створення власних навчальних програм і календарно-тематичного планування. Навчальна модельна програма, окрім своєї традиційної функції – бути основою для планування і здійснення навчального процесу, детально окреслює очікувані результати навчання і тим самим визначає об'єктивні критерії оцінювання.

Кількість годин відповідає рекомендованому навчальному часу, визначеному Типовою освітньою програмою, затвердженою наказом Міністерства освіти і науки України № 235 від 19.02.2021 р. «Про затвердження типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти».

5 клас

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст навчального предмета	Види навчальної діяльності
Вступ		
<p><i>Учень/учениця доводить, що здоров'я, безпека і добробут є підґрунтям успішного майбутнього; визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності; визначає форми поведінки, які приносять задоволення без нанесення шкоди власному здоров'ю і здоров'ю інших осіб;</i></p>	<p>Людина, її життя, здоров'я та безпека – найвищі соціальні цінності.</p>	<p><i>Складання рейтингу життєвих цінностей. Виконання вправи «Діамант цінностей». Створення асоціативних кущів слів до понять «здоров'я», «безпека», «добробут».</i></p>
Розділ 1. У ЗДОРОВОМУ ТІЛІ – ЗДОРОВИЙ ДУХ		

<p><i>визначає</i> форми поведінки, які приносять задоволення без нанесення шкоди власному здоров'ю і здоров'ю інших осіб; <i>обґрунтовує</i> наслідки вибору альтернативного рішення щодо моделей поведінки, спрямованих на збереження здоров'я, добробуту та безпеки; <i>визначає</i>, ідентифікує та обговорює фізичні, психічні (у тому числі емоційні) і соціальні зміни, які відбуваються під час переходу в основну школу; <i>приймає</i> індивідуальні темпи вікових змін в організмі як вияв норми; <i>визначає</i> причини вікових змін в організмі, зокрема в період статевого дозрівання; <i>визначає</i> відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності; <i>пояснює</i> наслідки недотримання здорового способу життя на основі інформації, що міститься в різних текстах; <i>моделює</i> ситуацію надання першої долікарської допомоги в разі травматизму чи поганого самопочуття; <i>приймає рішення</i> щодо надання самопомоги та допомоги іншим особам,</p>	<p style="text-align: center;"><i>Фізична складова здоров'я</i></p> <p>Цілісність здоров'я. Чинники, що впливають на здоров'я. Охорона здоров'я дітей. Здоровий спосіб життя. Принципи здорового способу життя. Показники здоров'я і розвитку дитини. Вікова періодизація життя людини. Підлітковий вік. Зміни у власному тілі, зовнішньому вигляді та поведінці як ознаки дорослішання.</p> <p>Фізичний розвиток людини. Вплив рухової активності та фізичних вправ на ріст та розвиток організму. Залежність між активним способом життя та здоров'ям людини. Профілактика плоскостопості та порушень постави. Попередження травматизму під час рухливих ігор, занять фізичною культурою та спортом.</p> <p>Патогени. Інфекційні захворювання (ГРВІ, грип, кір). Поширення захворювань. Епідемія, ендемія, пандемія. Вияви доброго та поганого самопочуття. Звернення і допомога в разі</p>	<p><i>Проведення</i> опитування думок або мозкового штурму про здоровий спосіб життя, чинники, що впливають на здоров'я людини. <i>Виконання проекту</i> «Корисні та шкідливі звички моїх однолітків». <i>Дослідження</i> вікових (фізичних і психічних) змін підлітків. <i>Вимірювання</i> та порівняння (наприклад, виміряти зріст/масу однокласників та однокласниць та обчислити їх середнє значення). <i>Виконання вправ</i> для формування правильної постави та профілактики плоскостопості. <i>Дослідження</i> власного рівня рухової активності. <i>Моделювання ситуацій</i> надання першої долікарської допомоги в разі травматизму. <i>Моделювання</i> поведінки в разі погіршення самопочуття, появи ознак інфекційної хвороби. <i>Відпрацювання</i> навичок вимірювання температури тіла.</p>
---	--	--

<p>звернення до інших осіб чи відповідних служб; <i>моделює</i> послідовність дій у небезпечних ситуаціях природного, техногенного, соціального і побутового походження; <i>досліджує та обговорює</i> чинники, що впливають на стан здоров'я і розвиток організму, зокрема профілактичні заходи щодо інфекційних і неінфекційних захворювань; <i>використовує</i> перевірену інформацію для прийняття рішення щодо вибору повсякденної поведінки на користь здоров'я, безпеки та добробуту;</p>	<p>поганого самопочуття. Відновлення здоров'я після хвороби. Профілактика інфекційних захворювань. Профілактичні щеплення – вакцинація. Карантин.</p>	<p><i>Виконання</i> проектів «Найпоширеніші інфекційні хвороби», «У світі патогенів». <i>Виготовлення</i> антисептика за інструкцією. <i>Моделювання</i> поведінки під час епідемії, карантину. <i>Проведення</i> шкільних акцій щодо ведення здорового способу життя.</p>
<p><i>Учень/учениця</i> <i>розуміє</i> взаємовплив емоційного стану, переконань, поведінки всіх учасників спільної діяльності; <i>пояснює</i> почуття інших осіб і визнає їх право на вираження своїх почуттів; <i>визначає</i> ефективні способи засвоєння навчальної інформації; <i>аналізує</i> власний навчальний розвиток, вказуючи на причини успіхів та невдач; <i>визначає</i> прагнення і потреби у сфері</p>	<p><i>Психічна, соціальна та духовна складові здоров'я</i> Емоційно-вольове життя людини. Емоції. Настрій. Вияви почуттів: моральні, розумові, естетичні. Співпереживання і співчуття. Розвиток здібностей. Типи сприйняття інформації. Умови успішного навчання. Пам'ять, її види. Ефективні прийоми для запам'ятовування. Уміння вчитися. Здоров'язбережувальне навчальне</p>	<p><i>Відпрацювання</i> навичок висловлювання емоцій і почуттів. <i>Дослідження</i> особистісних рис (емоційної врівноваженості, сили характеру тощо). <i>Дослідження</i> індивідуальних здібностей учня/учениці (здібностей, домінуючої системи сприймання, слухомовної пам'яті, логічної та механічної пам'яті). <i>Відпрацювання</i> навичок успішного навчання у класі. <i>Складання</i> пам'ятки про ефективні</p>

<p>власного особистісного розвитку та навчання; <i>пояснює</i> вплив спілкування на складники здоров'я, безпеки і добробуту; <i>виконує</i> різні ролі в груповій роботі; <i>встановлює</i> нові контакти та ефективно співпрацює для досягнення результату, використовує різні засоби зв'язку; <i>застосовує</i> вербальні і невербальні засоби спілкування для конструктивної комунікації; <i>толерантно ставиться</i> до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту; <i>визначає</i> відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності; <i>розрізняє</i> ситуації, коли силу переконання використали з позитивними чи негативними намірами; <i>розрізняє</i> складники особистого простору (інтимний, соціальний, публічний), поважає свій і чужий особистий простір під час спілкування; <i>ідентифікує</i> причини та наслідки виникнення конфліктів у різних ситуаціях;</p>	<p>середовище. Сон і безсоння. Значення сну. Умови здорового сну. Гігієна розумової діяльності. <i>Культура спілкування та етична поведінка</i> Родинні стосунки. Взаємодія, взаємодопомога членів родини. Спілкування та його роль у житті людини. Форми спілкування. Спілкування з однолітками та дорослими. Мовний етикет. Особистий простір (інтимний, соціальний, публічний). Культура спілкування (ефективне спілкування). Конфлікти. Причини виникнення конфліктів. Способи подолання конфліктів. Булінг та кібербулінг. Способи подолання булінгу та кібербулінгу.</p>	<p>способи запам'ятовування інформації. <i>Моделювання</i> ефективного спілкування та взаємодії між членами родини. <i>Моделювання</i> вербального і невербального спілкування. <i>Моделювання</i> ситуацій звернення до батьків, учителів та інших дорослих. <i>Дослідження</i> (визначення) особистого простору під час спілкування. <i>Моделювання</i> ситуацій вирішення конфліктів, примирення учасників. <i>Складання</i> рекомендацій або плану покращення міжособистісних стосунків. <i>Написання есе</i> про відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності. <i>Дослідження</i> міжособистісного спілкування в учнівському колективі (товариськість у спілкуванні, комунікативні здібності, поведінка під час конфлікту). <i>Розробка стратегії</i> подолання</p>
--	---	---

<p><i>моделює</i> ситуацію з конструктивним залагодженням конфліктів; <i>розробляє</i> стратегію подолання булінгу, визначає джерела допомоги жертвам булінгу, звертається по допомогу до інших осіб;</p> <p><i>протидіє</i> проявам тиску, агресії, маніпуляції і неповаги щодо себе та інших осіб; <i>виокремлює</i> інформацію та обговорює ситуації булінгу, зокрема кібербулінгу; <i>прогнозує</i> ризики комунікації у віртуальному середовищі.</p>		<p>булінгу та кібербулінгу. <i>Моделювання</i> ситуацій звернення до батьків, учителів, інших дорослих.</p>
---	--	---

Розділ 2. ЖИТТЯ У БЕЗПЕЦІ

<p><i>Учень/учениця</i> <i>демонструє</i> модель безпечної поведінки згідно з інструкціями і правилами в соціальному і природному середовищі; <i>діє за алгоритмом</i> у небезпечних ситуаціях, використовуючи інформацію, що міститься в тексті інструкції; <i>обґрунтовує</i> необхідність власної відповідальності за поведінку в побуті та громадських місцях;</p>	<p><i>Безпека в побуті</i> Безпека та небезпека для життя. Екстремальні та надзвичайні ситуації. Пожежі та причини їх виникнення. Класифікація речовин і матеріалів за горючими властивостями. Пожежна безпека. Способи гасіння невеликих пожеж. Правила поведінки та захист свого тіла під час пожежі. Засоби пожежогасіння. Автономна ситуація. Правила поведінки</p>	<p><i>Відпрацювання</i> навичок захисту органів дихання від отруйних газів під час пожежі. <i>Складання</i> переліку горючих (легкозаймистих і важкозаймистих), негорючих матеріалів, що розміщуються вдома або в закладі освіти. <i>Дослідження</i> значення трьох факторів для виникнення та припинення реакції горіння: доступу</p>
--	--	--

<p><i>здатний викликати</i> необхідні рятувальні служби, повідомляючи відповідно до ситуації необхідну інформацію;</p> <p><i>визначає</i> потенційні небезпеки навколишнього середовища для здоров'я і безпеки людини (дорожній рух, забруднення, хімічні речовини, ультрафіолетове випромінювання тощо);</p> <p><i>розпізнає</i> ймовірні небезпеки природного, техногенного, соціального характеру і побутового походження;</p> <p><i>вирізняє речовини</i>, які становлять загрозу в разі неналежного використання;</p> <p><i>виявляє</i> ризики неналежного поводження із тваринами (домашні, бездомні, дикі);</p> <p><i>поводиться безпечно</i> під час спілкування, зокрема з тваринами;</p> <p><i>прогнозує</i> наслідки своїх дій у непередбачуваних і надзвичайних ситуаціях, апелюючи до набутих знань та достовірної інформації;</p> <p><i>аналізує</i> негативний вплив недотримання правил/інструкцій безпечної поведінки на</p>	<p>в різних автономних ситуаціях (серед природи, у населеному пункті). Правила поведінки з незнайомими людьми.</p> <p>Ризики побутового травмування, проникнення в оселю зловмисників.</p> <p style="text-align: center;"><i>Безпека на дорозі</i></p> <p>Безпека пішоходів. Види пішохідних переходів. Дорожня розмітка. Безпека на зупинках громадського транспорту.</p> <p>Безпека пасажирів. Правила користування громадським транспортом. Дорожньо-транспортні пригоди (ДТП). Правила поведінки в разі ДТП.</p> <p style="text-align: center;"><i>Безпека в докiллі</i></p> <p>Безпечна поведінка в громадських місцях.</p> <p>Безпека поведінки з тваринами.</p> <p>Профілактика сказу.</p> <p>Безпека на воді. Правила купання в водоймах.</p> <p>Стихійні лиха. Небезпеки природного середовища. Правила поведінки під час сильного вітру, грози та в разі</p>	<p>кисню, наявності горючої речовини та нагрівання до температури спалаху. <i>Формулювання висновків</i> про необхідні умови для горіння та його припинення.</p> <p><i>Моделювання</i> безпечної поведінки з незнайомими людьми.</p> <p><i>Відпрацювання алгоритму</i> дій при потраплянні до екстремальної /надзвичайно ситуації в побуті.</p> <p><i>Моделювання ситуацій</i> щодо переходу дороги.</p> <p><i>Відпрацювання</i> навичок поведінки в різних видах транспорту.</p> <p><i>Моделювання</i> поведінки пасажирів в умовах ДТП.</p> <p><i>Опрацювання термінів</i> з використанням інтернет-ресурсів та створення глосарія з теми «Безпека в докiллі».</p> <p><i>Відпрацювання</i> навичок безпечної поведінки з тваринами.</p> <p><i>Відпрацювання</i> навичок безпечної поведінки під час сильного вітру,</p>
---	--	---

<p>збереження життя і здоров'я; <i>обґрунтовує</i> необхідність уникнення місць підвищеної небезпеки.</p>	<p>потрапляння в зону підтоплення.</p>	<p>грози та в разі потрапляння в зону підтоплення.</p> <p><i>Складання алгоритму</i> або рекомендацій безпечної поведінки з різними видами тварин. <i>Моделювання</i> ситуації надання допомоги постраждалій людині в разі теплового або сонячного удару, потерпілій на воді.</p>
---	--	---

Розділ 3. ДОБРОБУТ КОЖНОГО – ДОБРОБУТ УКРАЇНИ

<p><i>Учень/учениця</i> <i>виявляє</i> ризики невідповідності власних потреб і можливостей; <i>визначає</i> свої потреби, бажання, інтереси та цілі; <i>самостійно створює</i> та реалізовує короткострокові плани щодо досягнення успіху, зокрема в навчанні, спорті, побуті; <i>моделює</i> кроки задоволення власних потреб з урахуванням можливостей своїх та інших осіб; <i>аналізує</i> взаємозв'язок між потребами</p>	<p>Добробут. Особистий, родинний та суспільний добробут. Складники добробуту.</p> <p><i>Особистий добробут</i> Якість життя людини (фізичне здоров'я та духовні цінності; доброзичливі людські стосунки; сприятливе природне середовище та побут; матеріальна забезпеченість).</p> <p><i>Родинний добробут</i> Потреби людини. Види потреб. Витрати, причини їх виникнення (на</p>	<p><i>Проведення мозкового штурму</i> або опитування думок про складники добробуту, якість життя. <i>Діагностика /визначення</i> за допомогою анкет своїх потреб та інтересів. <i>Аналіз</i> своїх витрат або витрат сім'ї (обов'язкових, необов'язкових та непередбачуваних). <i>Створення</i> презентації про види грошей, історію українських грошей. <i>Виконання</i> бізнес-проєкту щодо</p>
---	--	---

<p>людини та обмеженістю ресурсів; <i>бережливо ставиться</i> до власного майна та майна інших осіб, обґрунтовує недоторканність чужого майна; <i>визначає</i> потребу ощадливого використання ресурсів і повторної переробки вторинної сировини; <i>обґрунтовує</i> обмеженість ресурсів (зокрема часу, здоров'я, фінансів); <i>оперує</i> основними економічними поняттями (гроші, зайнятість, підприємництво тощо); розрізняє та зазначає законні джерела доходів для свого віку; <i>вміє</i> раціонально розпоряджатися власними грошима; <i>розуміє</i> вагу докладених зусиль дорослих для отримання доходів; <i>вирізняє</i> ознаки доброчинності; виявляє чуйність до осіб, які потребують допомоги; пояснює значення волонтерства.</p>	<p>прикладі сім'ї). Дохід. Доходи сім'ї. Підприємливість. Гроші. Види грошей. Значення грошей. Бюджет сім'ї. Заощадження та економія витрат. Бережне ставлення до власного майна і недоторканність чужого. <i>Суспільний добробут</i> Потреби інших, їх урахування та пошук можливості допомоги. Доброчинність. Ознаки доброчинності. Добросусідство. Поведінка, зорієнтована на закони доброчинності (сумлінність, чесність, відповідальність, мужність та відданість). Волонтерство. Волонтерський рух в Україні. Що означає бути щасливим /щасливою. Прагнення та досягнення щастя.</p>	<p>покращення добробуту родини. <i>Розв'язання</i> задач про доходи та витрати сімейного бюджету. <i>Складання</i> рекомендацій для заощадження та економії своїх витрат або витрат сім'ї. <i>Створення</i> цінності для природи, членів родини або інших людей. <i>Виконання</i> проекту «Моя добра справа для природи / родини/ інших людей». <i>Опрацювання термінів</i> з використанням інтернет-ресурсів та створення глосарія з розділу «Добробут». <i>Проведення мозкового штурму</i> «Що є щастя?». <i>Написання есе</i> про щастя або вплив поведінки людини на її добробут. <i>Проведення</i> шкільних благодійних акцій.</p>
---	---	---

6 клас

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст навчального предмета	Види навчальної діяльності
Вступ		
<p style="text-align: center;"><i>Учень/учениця</i></p> <p><i>обирає</i> продукти харчування, способи проведення дозвілля, відповідний одяг тощо, які приносять задоволення і користь для здоров'я, безпеки і добробуту; <i>визначає</i> форми поведінки, які приносять задоволення без нанесення шкоди власному здоров'ю і здоров'ю інших осіб;</p>	<p>Життя людини у злагоді з природою. Вплив природних чинників на здоров'я людини. Життєві навички, сприятливі для здоров'я. Активне довголіття.</p>	<p><i>Обговорення</i> проблемних питань: Що впливає на досягнення довголіття? Які життєві навички сприяють здоров'ю? Як можна сформувати корисну звичку? <i>Аналіз</i> чотирьох законів екології Б. Коммонера (все пов'язане з усім; все повинно кудись діватися; ніщо не дається задарма) у контексті взаємодії людини і природи.</p>
Розділ 1. У ЗДОРОВОМУ ТІЛІ – ЗДОРОВИЙ ДУХ		
<p style="text-align: center;"><i>Учень/учениця</i></p> <p><i>обирає</i> продукти харчування, способи проведення дозвілля, відповідний одяг тощо, які приносять задоволення і користь для здоров'я, безпеки і добробуту; <i>моделює</i> ситуацію надання першої долікарської допомоги в разі травматизму чи поганого самопочуття; <i>пояснює</i> наслідки недотримання здорового способу життя на основі інформації, що</p>	<p style="text-align: center;">Фізична складова здоров'я. Особиста гігієна</p> <p>Складові особистої гігієни. Догляд за шкірою (волоссям, нігтями). Захворювання шкіри. Загартування. Принципи та методи загартування. Загартування повітрям, водою, сонцем. Долікарська допомога при перегріванні та переохолодженні організму.</p>	<p><i>Практична робота</i> «Вибір одягу та взуття відповідно до сезону та погоди». <i>Складання</i> рекомендацій або пам'ятки щодо дотримання особистої гігієни. <i>Відпрацювання</i> навичок дотримання гігієни ротової порожнини. <i>Дослідження</i> пристосування шкіри до дії високої та низької температур.</p>

<p>міститься в різних текстах; <i>приймає рішення</i> щодо надання самодопомоги та допомоги іншим особам, звернення до інших осіб чи відповідних служб; <i>визначає</i> потенційні небезпеки навколишнього середовища для здоров'я і безпеки людини (дорожній рух, забруднення, хімічні речовини, ультрафіолетове випромінювання тощо); <i>аналізує</i> вибір свій та інших осіб з урахуванням користі і задоволення (радості) для здорового, безпечного життя; <i>вміє</i> обирати продукти і товари за показниками якості, строків придатності, складу; <i>правильно інтерпретує</i> інформацію, наведену на маркувальних знаках, упаковках для безпечного і раціонального використання харчових і промислових продуктів;</p> <p><i>виявляє</i> ризики невідповідності власних потреб і можливостей; <i>досліджує</i> та обговорює чинники, що</p>	<p>Гігієна ротової порожнини. <i>Здорове харчування</i> Значення води й продуктів харчування для розвитку і здоров'я підлітків. Вітаміни. Поживні речовини. Калорійність харчування та енерговитрати залежно від фізичних навантажень. Особливості харчування підлітків. Причини харчових отруєнь. Перша допомога в разі харчових отруєнь.</p> <p><i>Інфекційні та неінфекційні хвороби</i> Інфекційні хвороби: туберкульоз легень, СНІД. Шляхи зараження. Профілактика інфекційних хвороб. Профілактика йододefіциту та цукрового діабету, захворювань серцево-судинної системи.</p>	<p><i>Моделювання</i> ситуацій з надання долікарської допомоги в разі перегрівання та переохолодження організму. <i>Дослідження</i> збалансованості свого харчового раціону. <i>Практична робота</i> «Аналіз маркування харчових продуктів». <i>Відпрацювання</i> алгоритму надання допомоги в разі харчових отруєнь. <i>Складання</i> рекомендацій щодо профілактики інфекційних захворювань. <i>Виконання проєктів</i> «Чистота – запорука здоров'я», «Історія боротьби за чистоту». <i>Аналіз фактів і фейків</i> з різних джерел інформації про хвороби людини.</p> <p><i>Опрацювання термінів</i> з використанням інтернет-ресурсів та створення глосарію з теми «Фізична</p>
--	--	--

<p>впливають на стан здоров'я і розвиток організму, зокрема профілактичні заходи щодо інфекційних і неінфекційних захворювань; знаходить інформацію щодо здоров'я, безпеки та добробуту в різних джерелах і перевіряє її достовірність</p>		<p>складова здоров'я». Проведення шкільних акцій щодо ведення здорового способу життя.</p>
<p><i>Учень/учениця</i> використовує перевірену інформацію для прийняття рішення щодо вибору повсякденної поведінки на користь здоров'я, безпеки та добробуту; визначає, ідентифікує та обговорює фізичні, психічні (у тому числі емоційні) і соціальні зміни, які відбуваються під час переходу в основну школу; визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності; прогнозує наслідки своїх дій у непередбачуваних і надзвичайних ситуаціях, апелюючи до набутих знань та достовірної інформації; вирізняє речовини, які становлять загрозу в разі неналежного використання;</p>	<p>Психічна, соціальна та духовна складові здоров'я Соціальне середовище. Техногенне середовище. Вплив соціального і техногенного середовища на здоров'я людини. Ідентичність та самооцінка Життєва самоідентифікація. Людська гідність і совість. Самооцінка. Види самооцінки. Формування адекватної самооцінки. Ідеали і світогляд. Критичне мислення та вміння приймати рішення Критичне мислення. Фейки, їхні ознаки. Уміння розпізнавати фейкову</p>	<p>Аналіз впливів соціального і техногенного середовища на здоров'я людини. Моделювання ситуацій впливу соціального і техногенного впливу на здоров'я та безпеку людини. Виконання проєкту «Автопортрет» або «Дізнаюся про себе». Дослідження рівня самооцінки учнів/учениць. Проведення навчальної дискусії на тему «Ідеали чи ідоли?» Аналіз фактів і фейків з різних джерел інформації про звички людини. Моделювання ситуацій прийняття</p>

<p><i>аналізує</i> причини вибору нездорової поведінки; <i>пояснює</i> вплив спілкування на складники здоров'я, безпеки і добробуту; виконує різні ролі в груповій роботі; <i>встановлює нові контакти</i> та ефективно співпрацює для досягнення результату, використовує різні засоби зв'язку; <i>ідентифікує</i> причини та наслідки виникнення конфліктів у різних ситуаціях; <i>моделює</i> ситуацію з конструктивним залагодженням конфліктів.</p>	<p>інформацію. Уміння приймати рішення, що важливі для здоров'я та безпеки. Психоактивні речовини, їх вплив на здоров'я. Наслідки застосування допінгу для здоров'я. Шкідливі звички (куріння, вживання алкоголю та наркотиків).</p> <p style="text-align: center;"><i>Культура спілкування та етична поведінка</i></p> <p>Міжособистісні стосунки: партнери, приятелі, сусіди. Стилі спілкування людей. Навички спілкування. Емпатія. Поведінка людини. Значення упевненої поведінки для здоров'я. Підліткові компанії. Ознаки дружніх, недружніх і небезпечних компаній. Позитивні та негативні впливи однолітків.</p> <p>Конструктивне розв'язання конфліктів. Запобігання ескалації конфліктів. Самоконтроль в конфліктних ситуаціях.</p>	<p>рішень щодо здоров'язбереження та безпеки. <i>Аналіз</i> грошових витрат, пов'язаних зі шкідливими звичками. <i>Моделювання ситуації</i> відмови від шкідливих та небезпечних для здоров'я пропозицій. <i>Дослідження</i> відповідальності учнів/учениць. <i>Проведення</i> ігор-стратегій, спрямованих на формування здатності брати на себе відповідальність.</p> <p><i>Відпрацювання</i> навичок упевненої поведінки в життєвих ситуаціях. <i>Дослідження</i> схильності дітей до емпатії (виконання тесту).</p> <p><i>Дослідження</i> здатності учня/учениці знаходити порозуміння з оточуючими (дослідження соціального простору). <i>Моделювання</i> ситуацій з</p>
--	--	--

		<p>конструктивним залагодженням конфліктів.</p> <p><i>Складання</i> алгоритму покращення міжособистісних стосунків.</p> <p><i>Відпрацювання</i> навичок самоконтролю в конфліктних ситуаціях.</p>
<p>Розділ 2. ЖИТТЯ У БЕЗПЕЦІ</p>		
<p><i>Учень/учениця</i></p> <p><i>розпізнає</i> ймовірні небезпеки природного, техногенного, соціального характеру і побутового походження;</p> <p><i>передбачає</i> вплив на власне здоров'я, безпеку, добробут та здоров'я, безпеку, добробут інших осіб неналежного використання цифрових пристроїв;</p> <p><i>прогнозує</i> ризики комунікації у віртуальному середовищі;</p> <p><i>використовує</i> допоміжні засоби для навчання, зокрема цифрові пристрої, без шкоди для здоров'я;</p> <p><i>демонструє</i> модель безпечної поведінки згідно з інструкціями і правилами в соціальному і природному середовищі;</p> <p><i>діє за алгоритмом</i> у небезпечних ситуаціях,</p>	<p>Безпека життєдіяльності. Ризик — як характеристика небезпеки. Види ризиків. Небезпеки природного, техногенного, соціального характеру і побутового походження.</p> <p><i>Безпечний інтернет</i></p> <p>Правила безпечного використання цифрових пристроїв. Безпека комунікації в інтернеті. Здоров'язберезувальне використання програмно-апаратних засобів (персональний комп'ютер, ноутбук, нетбук, планшет, електронна книга, смартфон).</p> <p><i>Безпека в побуті</i></p> <p>Правила безпечного користування водогоном, тепловими мережами,</p>	<p><i>Дослідження</i> ймовірних ризиків та небезпек свого довкілля.</p> <p><i>Використання</i> математичних методів та застосування комп'ютерних програм у дослідженні ймовірних небезпек природного, техногенного, соціального характеру.</p> <p><i>Відпрацювання</i> навичок безпечної комунікації у віртуальному середовищі.</p> <p><i>Відпрацювання</i> навичок здоров'язберезувального використання програмно-апаратних засобів (ПАЗ).</p> <p><i>Відпрацювання</i> навичок безпечного зберігання та використання засобів</p>

<p>використовуючи інформацію, що міститься в тексті інструкції; <i>моделює</i> послідовність дій у небезпечних ситуаціях природного, техногенного, соціального і побутового походження; <i>звертається</i> до фахівців у небезпечних ситуаціях, наслідкам яких не може зарадити власними силами; <i>аналізує</i> негативний вплив недотримання правил/інструкцій безпечної поведінки на збереження життя і здоров'я; <i>обґрунтовує</i> необхідність уникнення місць підвищеної небезпеки; <i>обґрунтовує</i> необхідність власної відповідальності за поведінку в побуті та громадських місцях; <i>здатний викликати</i> необхідні рятувальні служби, повідомляючи відповідно до ситуації необхідну інформацію; <i>протидіє</i> проявам тиску, агресії, маніпуляції і неповаги щодо себе та інших осіб; <i>моделює</i> ситуацію з конструктивним залагодженням конфліктів; <i>розрізняє</i> ситуації, коли силу переконання використали з позитивними чи негативними</p>	<p>електричними та газовими приладами. Безпека під час користування засобами побутової хімії. Перша допомога в разі ураження електричним струмом, потрапляння хімічних речовин на шкіру, отруєнні. Домашня аптечка. Пожежна безпека оселі. Профілактика пожеж. Правила поведінки під час пожежі. Засоби пожежогасіння. План евакуації з будинку.</p> <p style="text-align: center;"><i>Транспорт і безпека</i></p> <p>Безпека під час занять спортом та активного дозвілля (самокат, ролики, гіроскутер, скейтборд тощо). Елементи конструкції велосипеда, що впливають на безпеку руху. Засоби безпеки велосипедиста. Використання відповідних особистих засобів захисту (шолом, рукавиці, наколінники тощо) за потреби. Безпека руху велосипедиста. Правила дорожнього руху для велосипедистів. Правила перевезення вантажів і виконання маневрів на велосипеді. Перша допомога в разі ДТП.</p>	<p>побутової хімії згідно з інструкціями. <i>Дослідження</i> вмісту домашньої аптечки. <i>Відпрацювання</i> навичок безпечної поведінки в разі небезпеки ураження електричним струмом, допомоги при ураженні електричним струмом. <i>Моделювання</i> послідовності дій у небезпечних ситуаціях побутового походження. <i>Відпрацювання</i> навичок евакуації з приміщення закладу освіти та свого помешкання. <i>Дослідження</i> конструкції велосипеда, що впливають на безпеку руху.</p> <p><i>Відпрацювання</i> алгоритмів безпеки руху велосипедиста, послідовності дій при ДТП. <i>Відпрацювання</i> алгоритму дій в разі потрапляння в екстремальну ситуацію. <i>Моделювання</i> ситуацій впливу</p>
--	--	---

<p>намірами; <i>моделює</i> послідовність дій у небезпечних ситуаціях природного, техногенного, соціального і побутового походження; <i>пояснює</i> вибір власних альтернатив і рішень з огляду на вплив зовнішніх чинників; <i>оцінює</i> надійність різних джерел інформації (засоби масової інформації, реклама, соціальні мережі тощо).</p>	<p style="text-align: center;"><i>Техногенні небезпеки</i></p> <p>Надзвичайні ситуації техногенного характеру. Аварії. Катастрофи. Об'єкти підвищеної небезпеки у населеному пункті. Правила поведінки з підозрілими предметами та речами, забутими у громадських місцях. Проживання у промисловій зоні. Правила поведінки під час аварійної ситуації на підприємстві.</p> <p style="text-align: center;"><i>Соціальні небезпеки</i></p> <p>Позитивний та негативний впливи на безпеку людей організацій та груп. Протидія тиску й маніпуляції. Протидія небажаним пропозиціям. Вплив реклами на рішення і поведінку людей. Способи протидії агресії та насиллю. Захист від кримінальних небезпек.</p>	<p>техногенного середовища на здоров'я і безпеку людини. <i>Дослідження</i> залежності стану здоров'я від природних і технологічних чинників. <i>Моделювання</i> ситуацій звернення до фахівців у небезпечних ситуаціях, виклику необхідних рятувальних служб.</p> <p><i>Складання пам'яток</i> захисту особистого майна, запобігання кримінальним небезпекам. <i>Досліджує</i> ситуації, коли силу переконання використовували з різними намірами. <i>Моделює</i> ситуації щодо протидії тиску, маніпуляції та насиллю. <i>Аналіз</i> способів маніпуляції в рекламах.</p>
Розділ 3. ДОБРОБУТ КОЖНОГО – ДОБРОБУТ УКРАЇНИ		
<p style="text-align: center;"><i>Учень/учениця</i></p> <p><i>доводить</i>, що здоров'я, безпека і добробут є підґрунтям успішного майбутнього;</p>	<p style="text-align: center;"><i>Особистий добробут</i></p> <p>«Кишенькові гроші». Доходи та витрати учня/учениці. Складання бюджету</p>	<p><i>Дослідження (оцінка)</i> власних підприємницьких здібностей. <i>Моделювання</i> ситуацій</p>

<p><i>вміє</i> раціонально розпоряджатися власними грошима; <i>організовує</i> власний освітній простір, раціонально розподіляє час; <i>визначає</i> свої потреби, бажання, інтереси та цілі; <i>самостійно створює та реалізовує</i> короткострокові плани щодо досягнення успіху, зокрема в навчанні, спорті, побуті; <i>моделює</i> кроки задоволення власних потреб з урахуванням можливостей своїх та інших осіб; <i>виявляє</i> зацікавлення до тривалої систематичної діяльності (хобі, спорт, мистецтво, навчання тощо) та наполегливість у досягненні мети; <i>розуміє</i> вагу докладених зусиль дорослих для отримання доходів; <i>визначає</i> прагнення і потреби у сфері власного особистісного розвитку та навчання; <i>бережливо ставиться</i> до власного майна та майна інших осіб, обґрунтовує недоторканність чужого майна; <i>аналізує</i> взаємозв'язок між потребами</p>	<p>простого виду діяльності. Планування своїх витрат. Заощадження як спосіб нагромадження потрібної суми грошей. Підприємництво учня/учениці.</p> <p>Час як рідкісний ресурс. Власний розпорядок дня / тижня, корегування його відповідно до потреби. Різні способи використання свого часу (навчання, гра, відпочинок). Досягнення особистих цілей.</p> <p><i>Родинний добробут</i></p> <p>Добробут сім'ї. Домашнє господарство. Особливості господарювання у міській та сільській місцевості. Розподіл обов'язків у сім'ї. Сімейний бюджет. Планування сімейного бюджету. Вибір речей та продуктів харчування, необхідних для життя, на основі оцінювання їхньої якості, практичності, естетичного вигляду, ціни (користь та вартість). Відповідність задоволення потреб можливостям сім'ї. Сімейний бізнес.</p> <p><i>Суспільний добробут</i></p>	<p>раціонального розпорядження власними грошима.</p> <p><i>Складання свого розпорядку</i> дня або тижня. <i>Створення</i> короткострокових планів щодо досягнення особистих цілей у різних видах діяльності (навчанні, хобі, спорті). <i>Виконання проекту</i> «Стратегія мого життя: ким я буду у 25 років». <i>Моделювання</i> кроків задоволення власних потреб з урахуванням можливостей своїх та інших осіб.</p> <p><i>Практична робота</i> «Мій внесок у забезпеченні добробуту родини». <i>Розв'язок задач</i> щодо раціонального використання фінансових ресурсів родини. <i>Практичні роботи</i> «Складаємо бюджет родинного свята», «Складаємо бюджет родинного відпочинку»</p>
---	--	--

<p>людини та обмеженістю ресурсів; <i>розпізнає</i> приклади поведінки, дружньої до навколишнього середовища; <i>визначає потребу</i> ощадливого використання ресурсів і повторної переробки вторинної сировини; <i>обґрунтовує</i> обмеженість ресурсів (зокрема часу, здоров'я, фінансів); <i>відбирає</i> ресурси для повторної переробки; оперує основними економічними поняттями (гроші, зайнятість, підприємництво тощо); <i>розрізняє</i> та зазначає законні джерела доходів для свого віку; <i>розуміє</i> перспективність своєї діяльності для успішного майбутнього; <i>визначає</i> цілі власної діяльності і стратегії їх досягнення; <i>вирізняє</i> ознаки доброчинності; виявляє чуйність до осіб, які потребують допомоги; <i>пояснює</i> значення волонтерства.</p>	<p>Чинники суспільного добробуту: довіра, співпраця, здоровий спосіб життя та цінності.</p> <p>Якості та здібності, необхідні для різних видів роботи. Співпраця у команді для створення цінності.</p> <p>«Зелене споживання» – запорука збереження довкілля. Споживання і використання товарів. Відповідальне використання ресурсів (особистих та природних). Маркування товарів.</p> <p>Доброчинність. Сучасне благодійництво і меценатство. Потреби інших, їх урахування та пошук можливості допомоги. Зміни, спричинені діями людей у соціальному, культурному, економічному контексті.</p> <p>Успіх. Складові успіху. Шляхи досягнення успіху.</p>	<p><i>Обґрунтування</i> вибору товарів на основі оцінювання їхньої якості.</p> <p><i>Виконання проєктів</i> «Як зменшити кількість сміття?», «Друге життя речей».</p> <p><i>Проведення екологічних акцій</i> «Чисте серце – чисте місто/село».</p> <p><i>Відпрацювання</i> навичок відбору ресурсів для повторної їх переробки.</p> <p><i>Виконання групового проєкту</i> «Створюємо цінність для громади/закладу освіти разом».</p> <p><i>Відпрацювання</i> навичок роботи над проєктом в команді.</p> <p><i>Створення</i> презентацій з розділу «Добробут» («Краудфандінг», «Успішні українці та українки», «Здоров'я, безпека і добробут – підґрунтя успішного майбутнього».</p> <p><i>Написання</i> короткострокових планів щодо досягнення успіху в навчанні, спорті або інших сферах життя.</p> <p><i>Проведення</i> шкільних благодійних акцій.</p>
--	---	--

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт базової середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898).
// Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898?fbclid=IwAR32j9maQIQor-nNCoHsCZuMCF1vkxqivngaf5WkUHJFhwUA25XHVKKGxdg>
2. Основи здоров'я 5-9 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів (наказ МОН України від 07.06.2017 р. № 804).
3. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я., 3- 4 класів закладів загальної середньої освіти (наказ МОН України від 08.10.2019 р. № 1273) // Режим доступу: <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/kabineta-ministriv-postanovi/postanova-vid-lipnya-2019-688-pro-vnesennya376611.html>
4. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Шияна Р. Б., 3- 4 класів закладів загальної середньої освіти (наказ МОН України від 08.10.2019 р. № 1273) // Режим доступу: <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/kabineta-ministriv-postanovi/postanova-vid-lipnya-2019-688-pro-vnesennya376611.html>

5. Типова освітня програма для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти (наказ МОН України від 19.02.2021 р. № 235).
// Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-osvitnoyi-programi-dlya-5-9-klasiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti>

6. Фінансова грамотність в основній школі : навч. програма спецкурсу для слухачів курсів підвищення кваліфікації / авт. кол. ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко. – К. : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2016. – 42 с.

7. Шиян Р., Ляшенко О., Фіцайло С., Дубовик О., Гайдамака О. Усе про модельні навчальні програми для розробників і шкіл // Режим доступу: <https://nus.org.ua/questions/vidpovidayemo-na-zapytannya-use-pro-modelni-navchalni-programy-dlya-rozrobnykiv-i-shkil/>